

FERKÓ OKSZÁNA

**AZ UNGVÁRI JEZSUITA RENDHÁZ ÉS KOLLÉGIUM SORSA
A JÉZUS TÁRSASÁG FELSZÁMOLÁSA UTÁN**

Abstract. The Fate of the Jesuit Residence and College in Ungvár after the Suppression of the Society of Jesus For over two centuries, the Society of Jesus was one of the most powerful religious orders of the early modern period. Its suppression had far-reaching consequences—not only concerning questions of intellectual and educational succession, but also regarding the fate of the Society's movable and immovable property.

This study examines the reasons behind the dissolution of the Jesuit Order and explores its effects on the Jesuit college in Ungvár, particularly in terms of what became of the college's assets and the fate of the Jesuit fathers residing there. Following the suppression, part of the college's movable property and real estate in Ungvár was auctioned off, with the proceeds transferred to the Educational Fund. Other buildings and several plots of land were donated by Maria Theresa to the Greek Catholic Diocese of Munkács.

The intellectual legacy of the Jesuit college in Ungvár, however, did not vanish. The Diocese of Munkács became the guardian of its spiritual traditions, while the Royal Gymnasium of Ungvár took over its educational mission. The relocation of the episcopal residence to Ungvár also gave new momentum to the city's development.

Keywords: Society of Jesus, Jesuit Order, Jesuit College of Ungvár, Greek Catholic Diocese of Munkács

A jezsuita rend a korai újkor egyik leghatalmasabb vallási rendje volt. A rend tevékenysége és a kortárs társadalomra gyakorolt befolyása gyökeresen megkülönböztette a középkori katolikus rendektől. A rendházak, kollégiumok és egyetemek hálózata a rend alapítástól (1534/40) felszámolásáig (1773) egész Európát lefedte. A rend felszámolása jelentős következményekkel járt, és nemcsak a szellemi és oktatási utódlás kérdése merült fel, hanem a Jézus Társaság intézményeinek ingó és ingatlan vagyonának sorsa is.

A Jézus Társaság (vagy *Compania de Jesu*) 1534-ben alakult, és hamarosan pápai megerősítést kapott (1540, *Regiminis militatis ecclesiae*). A jezsuiták

bámulatos gyorsasággal bekapcsolódtak az európai ellenreformáció folyamába, a világ távoli részein (ún. Indiákon) pedig a missziós/térítő munkába.

A Magyar Királyságban a jezsuiták az 1560-as években kezdték meg tevékenységüket Oláh Miklós (1493–1568) esztergomi érsek meghívására.¹ Azonban az erős protestáns ellenállás miatt jezsuita központok nem sokáig léteztek. A jezsuiták újabb missziós próbálkozása a Róma számára „elveszett” területen a 16. század végén – a 17. század első évtizedében következett. 1600-ban Magyarországon már 27 jezsuita atya, 13 noviciátus, 17 szerzetes, azaz együtt 57 jezsuita² tartózkodott.

A Bocskai-féle mozgalom utáni első országgyűlés kihirdette a vallásszabadságot, és a protestánsoknak szabad önkormányzati jogot adott, de számos olyan cikkelyt is elfogadott, amelyek korlátozták a katolikus egyház intézményeinek tevékenységét. Megtiltották a jezsuitáknak, hogy birtokot szerezzenek és kollégiumot alapítsanak.³ Ez a korlátozás megakadályozta a missziós központok és kollégiumok további tevékenységét. Ebből a nehéz helyzetből a jezsuiták úgy találtak kiutat, hogy a katolikus földesurak uradalmaiban telepedtek le, s akadálytalan munkájukhoz a főurak kényelmes életet biztosító alapítványokat hoztak létre. Közismert tény, hogy Zemplén és Ung vármegyékben a Homonnai Drugethek lettek a jezsuiták legbőkezűbb pártfogói. Drugeth György 1615. július 2-án alapítványt hozott létre a homonnai jezsuita kollégium számára, és ezzel anyagi támogatást biztosított az intézményben munkálkodó atyáknak és ott tanulni vágyó növendékeknek.⁴

A homonnai jezsuita kollégiumot az alapítón kívül a vidék más katolikus nemesei is támogatták, Eszterházy Miklós, Teleghdy Borbála, Alaghy Ferenc és mások. Munkácsi-uradalom, Eszterházy Miklós és felesége, Dersffy Orsolya évente 100 magyar forintot, 5 hordó bort, 5 köből búzát és 5 hízott sertést adományoztak a Jézus Társasága homonnai rendházának.⁵

A jezsuiták számára nem csak az adományok jelentették az egyetlen bevételi forrást. Valamivel később a missziós központok vezetői vagy a kollégiumok rektorai szántóföldeket, szőlőket vásároltak. A jezsuita rendházak fokozatosan földbirtokosokká váltak, vagyis az 1608-as tilalmat már nem vették figyelembe. Így 1617–1618-ban a homonnai kollégium rektora, Dobokay Sándor számos

¹ Gyenis 1941.

² Bangert 2002: 121.

³ 1608. VIII. tc. A jezsuita atyákról. 1608.

⁴ Weiser 1882: 142–147.; Blanár 1913: 22–25.; Molnár – Lukács 2009: 112.; Registrata. Collegium Ungvariense. MNL OL E 152. Fasc. 4. Fol. 123.

⁵ Ferkov 2019: 175.

szántót és rétet vásárolt Homonna és Nagykemence környékén.⁶ Így a jezsuita kolostorok, missziós központok és kollégiumok kellő anyagi támogatás mellett jelentősen befolyásolták Északkelet-Magyarország szellemi életét, oktatásának és kultúrájának fejlődését.

A XVII-XVIII. század folyamán a jezsuita kollégiumok helyzete többé-kevésbé stabil volt. Bár az egymást követő Habsburg-ellenes mozgalmak és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc éveiben többféle nehézségekkel kellett szembenézniük,⁷ a szabadságharc után már jóval kedvezőbb időszak köszöntött be a jezsuita kollégiumok életében.

A Jézus Társaság felszámolásának okairól és előfeltételeiről több tanulmány ismert, többségük elfogult a kérdésben. A rend betiltásának fő okában azonban a szerzők egyetértenek: a jezsuiták hatalmas gazdasági lehetősége és politikai befolyása egyes országokban veszélyessé vált az uralkodó elite nézve. Ez nemcsak az európai országok elitjére volt igaz, hanem a gyarmati közigazgatás állami tisztviselői számára is. Ezzel együtt a XVIII. század közepén a pápai kúriában a jezsuita rend megreformálásának hívei voltak túlsúlyban, sőt a rend felszámolását is lehetségesnek gondolták.

A jezsuiták üldözése az európai katolikus országokban és a dél-amerikai gyarmatokon több évtizedig tartott. A jezsuita atyákat már a társaság feloszlatairól szóló pápai bulla előtt kiűzték több országból. Így a világi uralkodók, különösen a Bourbon-dinasztia nyomására 1773. július 21-én a *Dominus ac Redemptor* bullával XIV. Kelemen pápa feloszlatta a jezsuita rendet.⁸

A magyarországi jezsuita missziós központok és kollégiumok a Jézus Társaság osztrák tartományának fennhatósága alá tartoztak. Mária Terézia 1773. szeptember 21-én jelentette be a jezsuita rend feloszlataát a Habsburg Monarchia területén. Érdemes megjegyezni, hogy az uralkodónő nem támogatta a rend vagyonának XIV. Kelemen pápa által bejelentett átadását Rómának. A Jézus Társaságnak a monarchia területén lévő összes vagyona a kincstárba, majd onnan az újonnan létrehozott Katolikus Oktatási Alapba – *Fundus Studiorum* – került.⁹

Hogyan befolyásolta az ungvári kollégium helyzetét a pápai és császári döntés a jezsuita rend felszámolásáról? Mi történt a rend tulajdonával? Mi lett azokkal a szerzetesekkel, akik az ungvári intézmény működését biztosították? Ezekre

⁶ MNL OL E 152. Registrata. Collegium Ungvariense. Fasc. 4. Fol. 123.; MNL OL E 152. Registrata. Collegium Ungvariense. Fasc. 9. Fol. 33 r.

⁷ Tamási 2009; Meszlényi 1936: 265–267.; R. Várkonyi 2007: 1462–1475.; Chymynec' – Basarab 2013: 82.; Blanár 1913: 67.

⁸ Clemente XIV. 1773.

⁹ Hermann 1973: 338.

és kapcsolódó kérdésekre igyekszünk választ adni. E kérdések tisztázásához elegendő forrás áll a kutatók rendelkezésére.

Az ungvári jezsuita rendház és kollégium vagyoni helyzetét a XVII–XVIII. századi urbáriális leírások tükrözik.¹⁰ A rend felszámolásának folyamatáról és az ungvári kollégium ingó és ingatlan vagyonának a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye részére való átadásáról gazdag információt őriznek az ungvári rendház vagyonátruházási jegyzőkönyvei.¹¹ További részletekről tájékoztatnak a homonnai-ungvári jezsuita rendház története és diariumok.¹²

A szakirodalommal azonban már gyökeresen más a helyzet. Ugyan a homonnai és az ungvári jezsuita kollégium történetét, különös tekintettel az intézmény alapításának körülményeit, a jezsuiták missziós tevékenységét aktívan tanulmányozták az utóbbi néhány évtizedben,¹³ a rend felszámolását követő éveket, a diákok és tanárok sorsát, az ingatlanok tulajdonjogával kapcsolatos kérdéseket azonban csak töredékesen vizsgálták. Az ungvári oktatási intézménynek, azaz Ungvár város világi gimnáziumának sorsáról számos helytörténeti kiadványban találunk rövid tájékoztatást Blanár Ödöntől kezdve egészen a mai szerzőkig.¹⁴ A szerzők viszont túlnyomó többségében csupán megismétlik a korábban már közölt információkat, új levéltári anyagokat nem használnak fel. Reméljük, hogy jelen tanulmánnyal bővíthetjük az ismereteket a Jézus Társaság feloszlatási folyamatának regionális sajátosságairól.

Az ungvári jezsuita kollégium a XVIII. század második felében hivatalosan is vallási intézmény maradt, de fokozatosan átvette a világi oktatási intézmény jellegét. A jezsuita kollégiumra nem jellemző tantárgyak kerültek a tantervbe. A XVII. század folyamán a jezsuita főiskolák oktatási tárgyai között még nem volt

¹⁰ A feloszlatott Jezsuita Rend ingatlan vagyonának listája Szatmár, Ung, Pozsony vármegyékben, 5.06. 1775. – KTÁL, F.10, op.1., od. zb., 1199. 2 ark.; Beszámoló a Jezsuita rend vagyoni helyzetéről Ung vármegyében, 05.06.1776. – KTÁL, F.151, op.1., od. zb., 2540. 2 ark.

¹¹ Az ungvári jezsuiták ingatlanának a Munkácsi görögkatolikus püspökségnek való átadásáról szóló iratok. 1 kötet, 18.07. 1777 – 28.12.1777. KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2615. 89 ark.; Az ungvári jezsuiták ingatlanának a Munkácsi görögkatolikus püspökségnek való átadásáról szóló iratok. 2 kötet, 18.07. 1777 – 28.12.1777. – KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2616. 65 ark.

¹² Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Soc. Jesu ad anno 1700–1773 – JTMRL D.38. I. 1.; Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Soc. Jesu ad anno 1783. – JTMRL D.38. I. 1.; Diarium Collegii Ungvariensis S. J. anno 1694 die 3 Aprilis – ab annum 1723 Novembris – ELTE EKK AB 126.; Diarium Collegii Ungvariensis S. J. anno 1734 – ab annum 1746 – ELTE EKK AB 127.; Diarium Collegii Ungvariensis S. J. anno 1748 Novembris – ELTE EKK AB 128.; Diarium Collegii Ungvariensis S. J. Anno 1761 – ab annum 1772 – ELTE EKK AB 129.

¹³ Barna 1883: 3–15.; Doby 1898a: 319–321.; 1898b: 354–356.; Dudás 1909: 3–32.; Bujdosó 2011a: 71–81.; 2011b: 101–112.; Fedinec 1996: 34–35.; Ferkó 2014; Ферков 2019: 121–139.

¹⁴ Blanár 1913; Химинець – Стрічик – Качур – Талапканич 2009: 464.; Чуминець – Basarab 2013: 272.

sem történelem, sem földrajz, sem számtan, ugyanis ezek a tantárgyak nem illettek a Jézus Társaság humanista nevelési modelljébe. A felvilágosodás korában a jezsuiták gyorsan reagáltak az oktatásváltozására, és hogy a Ratio Studiorum alapszabályt ne szegjék meg, „trükkökhöz” folyamodtak, a tananyag módosítására vonatkozó utasításokat adtak ki, s úgymond kiigazították az oktatási folyamatot.

A rend feloszlításának évében az ungvári kollégiumban Kelecsényi Ignác rektor és könyvtároson kívül még 7 jezsuita atya és 5 személy segédszemélyzet tartózkodott.¹⁵

Az ungvári kollégium gazdag könyvtárral rendelkezett.¹⁶ Tudjuk, hogy az 1707-ben készült könyvtári összeírásában 1164 példány szerepel. Azonban miután 1708-ban a jezsuiták kénytelenek voltak elhagyni a várost, Rákóczi kurucái kifosztották a könyvtárat. Később, 1711-ben a kollégiumot és a könyvtárat már az osztrák katonák fosztogatták. Az oktatást és a diákok megfelelő képzését gazdag könyvtár biztosította, amelyben 1774-ben már 2043 könyv volt.¹⁷

Az ungvári jezsuita kollégium sorsát a Jézus Társaság felszámolása határozta meg. Érdeemes megjegyezni, hogy csaknem két év – 1773-tól 1775 nyaráig – egyfajta átmeneti időszak volt. A rendet felszámolták, de a kollégium státusza, a személyzet (atyák, tanárok, szerzetesek stb.) sorsa és vagyona rendezetlen volt. A helyiségek rossz állapotban voltak, a karbantartásra nem volt pénz. 1774 májusában egy vihar megrongálta a kollégium épületének és a templomnak a tetőszerkezetét.¹⁸ Az épületeket azonban a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez való átadásukig nem javították ki.

1774-ben Ung vármegye hatósága kéréssel fordult a királynőhöz, az egri püspökhöz és a királyi helytartóhoz, hogy adják az ungvári gimnáziumot és a feloszlított jezsuita rend ingatlanának egy részét a pálosok gondozásába.¹⁹ Sztaray János ungi főispán a megyegyűléshez írt levelében próbálja megindokolni, miért is kell a királynétől kérni a felszámolt Jézus Társaság épületeinek a pálosoknak való átadását. A főispán felszólította a megye nemességét, hogy lépjenek kapcsolatba minden olyan személlyel és intézménnyel, akik hozzájárulhatnak egy ilyen döntéshez. Sztaray János személyesen küldött levelet Mária Teréziának.

A vármegyei hatóságok terveit azonban nem sikerült megvalósítani, hiszen az uralkodónő az újonnan létrehozott Oktatási Alapnak²⁰ adta át a Jézus Társaság

¹⁵ Blanár 1913: 64, 93.

¹⁶ Szarka 1994: 12.

¹⁷ Szarka 1994: 19.

¹⁸ Blanár 1913: 159.

¹⁹ A vármegye és Egri püspök kérelme az ungvári gimnázium átadásáról a pálos rend részére, 1774. – KTÁL, F.4., op.5., od. zb., 743. 9 ark.

²⁰ Hermann 1973: 338.

vagyonát. Az ungvári jezsuita kollégium épületét és a templomot pedig a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyének adományozta.

A jezsuita rendház épületei, vagyona és a könyvtári állomány hivatalos átadása 1775. augusztus 1-jén történt meg.²¹ Előző nap Bacsinszky András munkácsi püspök a kanonokok kíséretében megérkezett Ungvárra.

A királyi parancs kimondta, hogy a könyvtárat a jövőben a gimnáziumi tanárok szabadon használhatják. A jezsuita vagyon átruházása során állította össze Balogh János gimnáziumi tanár a könyvtár állományának katalógusát, a több mint kétezer könyv beolvadt az egyházmegyei könyvtárba (több példány a mai napig megtalálható az Ungvári Nemzeti Egyetem könyvtárában).

Mi történt azonban az ungvári jezsuita atyákkal? A bizottság a tanévkezdéssel kapcsolatban és a felsőbb hatóságok egyetértésével havi 350 forintos díj ellenében felajánlotta az atyáknak, hogy folytassák munkájukat. Balogh János, Puchner Jakob, Simon János, Molnár István és két szerzetes tanár beleegyeztek abba, hogy maradnak az intézményben. Mivel a városban lehetetlen volt megfelelő szállást találni, a tanárok továbbra is a kollégium épületében laktak. Az összes többi jezsuita 100 forintot kapott ruházatra és háromhavi fizetést (havi 16 forintot), és november elején elhagyta a várost.²² Az oktatás egy ideig a Gyapjú utcai régi kollégium helyiségeiben folytatódott. Az épület állapota borzalmas volt, javításra szorult. Ezt a problémát sokáig nem lehetett megoldani. Csak 1785-ben költözött a gimnázium egy új, az oktatásra alkalmasabb épületbe. E fontos esemény alkalmából Balogh János tanár mondott köszöntő beszédet, melynek szövegét a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár iratanyagában sikerült megtalálni.²³

Balogh János 1796-ig maradt Ungváron, majd Besztercebányára költözött, és az ottani gimnáziumot vezette. Iskolai drámákat írt. Ismeretes, hogy 1783-ban megírta a „Homonnai-ungvári kollégium történetét”. A XIX. században az eredeti kéziratot az ungvári püspöki könyvtárban őrizték, amelyről 1865-ben a szatmári kollégium rektora kézzel írt másolatot készített. Ez a példány a Jézus Társasága Magyar Tartománya levéltárában található meg.²⁴ Az eredeti mű sorsa egyelőre ismeretlen. Az ungvári egyetem könyvtárában nem találtuk meg.

Így ért véget az ungvári jezsuita kollégium történetének második szakasza, és megkezdődött az ungvári gimnázium tevékenységének „világi” szakasza.

²¹ Blanár 1913: 158.

²² Blanár 1913: 153.; Chymynec' – Basarab 2013: 84.

²³ Ünnepi beszéd a gimnázium új épületbe való költözésének alkalmából, 20.11. 1785. – KTÁL, F.151, op.1, od. zb., 3318. 5 ark.

²⁴ Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Soc. Jesu ad anno 1700–1773 – JTMRL D.38. I. 1.; Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Soc. Jesu ad anno 1700–1773 – JTMRL D.38. I. 1.; Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Soc. Jesu ad anno 1783. – JTMRL D.38. I. 1.

1775. augusztus 1-jén külön bizottság érkezett a kollégiumba (az egyháztól csicseri Orosz Ádám római katolikus pap, a megyétől csicseri Orosz Gáspár alispán, a királyi kincstártól Szöllősi Ferenc), és ismertette a pápai bulla és a királyi rendelet szövegét. Ezután a rektor a kollégium és az egyház minden vagyonát hivatalosan a bizottság tagjaira ruházta át. Az átadás folyamata, az épületek javítása és a berendezése azonban hosszadalmas volt. 1776-ban Bacsinszky püspök fellebbezéssel fordult a vármegyéhez az ungvári jezsuita kollégium épületeinek egyházmegyéhez való átadása miatt.²⁵ A megyei hatóságoknak némileg eltérő tervei voltak az egykori jezsuita épületekkel és birtokokkal kapcsolatban. A következő években folytatódtak az egyházmegyei intézmények és a Munkácson tartózkodó papnevelde Ungvárra költöztetésének előkészületei. A folyamatot közel száz oldalnyi levéltári irat részletezi.²⁶ Az egyik dokumentum az egykori ungvári Jézus Társaság ingatlanait sorolja fel, beleértve a kolostorépületeket, iskolát, templomot stb., és megadja azok becsült értékét is.²⁷

Nézzük meg, milyen egyéb vagyonnal (szántóföldekkel, rétekkel stb.) rendelkezett a jezsuita kollégium 1774-ben.

Az 1615-ös alapító okirat,²⁸ az 1640-ben Drugeth János és 1649-ben III. Ferdinánd császár²⁹ által megerősített dokumentumok szerint a jezsuita kollégium öt Zemplén megyei falut (Nagykemence, Modra, Királyhelmece, Agyidóc, Peticse), egy-egy szőlőt Gerényben és Ungváron, valamint több (az okiratokban nem részletezett) telket birtokolt, amelyek korábban az ungvári pálosokhoz tartoztak, és onnan kerültek át a jezsuitákhoz.

Az ungvári kollégium másfél évszázadon keresztül szántóföldeket, gazdasági és más épületeket, szőlőket halmozott fel vásárlással, adósoktól való kiváltással vagy nemesek adományaiból. Többek között 1733-ban Turóciné Szikszay Zsófia a városban lévő szántóföldjét hagyta a jezsuita atyákra.³⁰ A szerzetesek persze nem maguk művelték meg ezeket a földeket, általában bizonyos éves díjért és/vagy a termés/bor egy részéért bérlőknek adták azt. Az ungvári jezsuitáknak az alapító okiratban felsorolt ingatlanokon kívül tucatnyi Zemplén és Ung

²⁵ Bacsinszkij püspök beszéde az ungvári jezsuita rendház és templom átadása alkalmából (másolat), 1776. – KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2489. 2 ark.

²⁶ Az ungvári jezsuiták ingatlanának a Munkácsi görögkatolikus püspökségnek való átadásáról szóló iratok. 1. kötet, 18.07. 1777 – 28.12.1777. KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2615. 89 ark.; Az ungvári jezsuiták ingatlanának a Munkácsi görögkatolikus püspökségnek való átadásáról szóló iratok. 2. kötet, 18.07. 1777 – 28.12.1777. – KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2616. 65 ark.

²⁷ Az ungvári jezsuiták ingatlanának a Munkácsi görögkatolikus püspökségnek való átadásáról szóló iratok. 2. kötet, 18.07. 1777 – 28.12.1777. – KTÁL, F.151, op. 1., od. zb., 2616. 65 ark.

²⁸ Registrata. Collegium Ungvariense. MNL OL E 152. Fasc. 4. Fol.123.

²⁹ MNL OL A 57–10–0171.

³⁰ MNL OL E 156. a Fasc. 147. No. 158.

vármegyei faluban volt telkük. Szabolcs vármegyei Eszenyen és Tiszaágteleken, valamint a Bereg vármegyei Kisdobronyban és Ignécen voltak birtokosok.

Ezenkívül a kollégiumnak birtoka, pontosabban egy szőlője volt Tokajban, amelyet a jezsuiták 1750-ben vásároltak meg a várostól 950 forintért. Az iskolai vakációk idején az atyák kellemesen pihentek ott. Rendelkezésükre állt 4 szoba és egyéb gazdasági helyiségek, a pincéjükben pedig 130 hordónyi jó minőségű tokai bor.

A Mária Terézia úrbérrendezése során végzett birtokösszeírás az ungvári jezsuita kollégium birtokait az alábbiak szerint rögzítette:

A település neve	A telkek száma	Holdak ³¹ mennyisége	Telkes paraszt száma	Zsellérek száma	Háználküli zsellérek száma
Bunkóc	0	0		1	
Felsőremete	0,25	9	1		
Hanajna	4,5	140	6	2	
Józsa	0,5	16	1		
Zavatka	5	145	6		1
Kuszin	0,5	16	1		
Ruszkóc	6	198	9	1	
Ubrezs	10,5	324	13		

A jezsuiták ezeket a birtokokat adomány vagy vásárlás útján kapták a helyi nemesektől. Azonban felfedezhetők a táblázatban bizonyos sajátosságok. Az úrbéri táblákban feltüntették, hogy bizonyos birtokok tulajdonosai világi személyek voltak (amiről más források azt írják, hogy a jezsuitákhoz tartoztak), és az ungvári kollégium csupán profitált belőlük. Ez azzal magyarázható, hogy ezek a földek jelzáloggal terhelt ingatlanok voltak, melyeknek a tulajdonosa emiatt hivatalosan nem változott. Érdekes helyzetben volt az oroszsebesi birtok (Zemplén vármegye). Blanár Ödöntől tudjuk, hogy a falu 1661-ben 1500 forintért a jezsuiták kezébe került Sándor Miklós örököseitől jelzálogba. A szerző megjegyezte azt is, hogy a rend felszámolásának időpontjára Sándor leszármazottjai közül senki sem vásárolta vissza az egykori oroszsebesi telket, és az így ungvári kollégium birtokában maradt.³²

Ungvár városában a kollégium az alapító okiratokban felsorolt épületeken kívül egy nagy gabonaraknárral is rendelkezett.

³¹ 1 hold=4325,5 m².

³² Blanár 1913: 67.

A rend feloszlata után a földek nagy része az Oktatási Alaphoz került, majd később eladták azokat. A befolyt összeget ugyanezen alap szükségleteire fordították. Ez történt a jezsuiták egykori telkeivel Kisdobrony, Ignéc, Ágtelek, Eszeny, Fekesháza, Felsőrevice, Felsőremete, Jása, Kuszin, Bukóc, Felsőbaranya falvakban is.³³ Az 1781-ben készített, a jezsuitáktól a Munkácsi püspökségnek átadott vagyon összeírása részletesen tudósít a koncházai birtokról.³⁴ Ez a birtok az ungvári jezsuita kollégium használatában volt, bár sem az alapító okirat, sem más dokumentum nem utalt arra, hogy a jezsuiták hogyan „szerezték azt meg” (legalábbis még nem találtunk erre vonatkozó forrást).

Mikor 1704-ben II. Rákóczi Ferenc megbízásából összeírták az ungvári jezsuita kollégium javait, Koncházát is a rend birtokaként nevezték meg.³⁵ Mivel nem rendelkezünk hiteles forrásokkal, csak feltételezhetjük, hogy a koncházai birtokot a Drugethek adományozták a jezsuitáknak, majd Bercsényi Miklós megtartotta a kollégium birtokjogát, és a szabadságharc bukása után sem történt ebben változás.

Az 1781-es iratot elemezve azt feltételezzük, hogy a koncházai birtok lehetett az egyik legjövedelmezőbb a rend számára, ugyanis egészen közel volt Ungvárhoz, a jezsuiták közvetlenül felügyelhatték a gazdaságot. Az udvarházat gyümölcsöskert vette körül, a föld egy részét kukoricának különítették el. Az allodiális földet búza és rozs termesztésére használták, rét is volt hozzá. Huszonnyolc jobbágyra összesen 10 1/8 telek jutott. Rajtuk kívül még öt zsellér dolgozott a birtokon. A dokumentum rögzítette a jobbágyok minden kötelezettségét. Fizették a tizedet, egy teljes telek után 4 forintot. Ezenkívül évente 3 napot voltak kötelesek vadászni a birtokos javára. Adóztak még 8 db pálinkafőző üst után, és számos egyéb illetékkel tartoztak.³⁶ Érdekesség, hogy a leírásban a koncházai birtok a Mária Terézia-féle úrberendezés szerint állami tulajdonban volt (időben egybeesik a jezsuita rend felszámolásával). Az 1781-es iratban már a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye tulajdonaként tüntették fel.³⁷ Az egyházmegyének azonban elég sok gondja volt ezzel a birtokkal és szomszédjaival, akik gyakran megsértették a telekhatárokat.

Az ungvári jezsuitáknak számos szőlőbirtoka is volt. A források szegénysége miatt még nem tudtuk rekonstruálni az ungvári kollégium szőlőbirtokainak megszerzési folyamatát. Az bizonyos, hogy Homonnai Drugeth György már az alapító okiratban átadta a jezsuita atyáknak Gerényben és Ungváron található szőlőit.

³³ MNL OL A 57. Libri regii. 51.k. 157–162.

³⁴ MNL OL E 156. a. Fasc. 188. No. 048.

³⁵ MNL OL E 156. a. Fasc. 107. No. 052.

³⁶ MNL OL E 156. a. Fasc. 188. No. 048.

³⁷ MNL OL E 156. a. Fasc. 176. No. 007.

Ezek az úgynevezett Barát-szőlők, amelyek egykor pálos remeték tulajdonában voltak. A jezsuitáknak itt sem volt teljes tulajdonjoguk, csupán a szőlőkből kapott jövedelmet kapták meg (a borból, boreladásból származó hasznat). Idővel azonban a kollégium nemcsak szántót, rétet kapott adományba a nemesektől, hanem szőlőket is.

Báthory Zsófia fejedelemasszony nagylelkűségének köszönhetően 1666-ban a kollégium egy tarcali szőlőt kapott ajándékba.³⁸ Azonban nem sokáig használták ezt a szőlőt, ugyanis a Szepesi Kamara arra hivatkozva, hogy a jezsuiták elhanyagolták, nem művelték az, és csupán a termést szüretelték le, 1680-ban elkobozta tőlük, és a tokai kincstári birtokhoz csatolta.

Az ungvári jezsuiták jóval azelőtt kaptak ajándékba két jól termő szőlőt Tokaj vidékén Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özvegyétől, Brandenburgi Katalintól. A telkek átadását azonban I. Rákóczi György megakadályozta, mivel hogy ő maga mint közvetlen szomszéd igényt tartott ezekre a területekre. Az ügy sokáig megoldatlan maradt. Az ungvári kollégium rektora, Jászberényi Tamás a Barát- és Hétszőlő adományozásáról szóló dokumentumra hivatkozva panaszt emelt a Szepesi Kamaránál Rákóczi tettei miatt. A jezsuiták a nevezett szőlőket azonban csupán 1711 után kaphatták meg, és a rend felszámolásáig birtokolták.³⁹

Az ungvári jezsuita kollégium 1676 után további három kis szőlőt kapott a tokaji régióban, Olaszliszván, Szerencsben és Vámosújfaluban. A jezsuiták azonban elhanyagolták ezeket a szőlőket, évekig nem művelték és végül eladták őket.

A kollégium a fent megnevezetteken kívül két szőlőt is birtokolt Szerednyén. Az egyiket – a Kishegyen – Melith György adományozta 1630-ban a homonnai katolikus templomnak (a jezsuiták gondozásában volt). A másikat a jezsuiták 1703-ban vásárolták Pataki Ferentől 330 forintért ugyanazon a Kishegyen.⁴⁰ Adományok révén a kollégium még Abaúj és Zemplén vármegyékben szerzett néhány szőlőbirtokot.

Így a rendelkezésünkre álló források alapján megállapítható, hogy a szőlők az ungvári jezsuita kollégium fontos bevételi forrását jelentették. A szőlők egy részét adományozás, egy részét vásárlás útján szerezték. A Jézus Társaság felszámolása után az ungvári kollégium szőlői és egyéb birtokai vagy új tulajdonosokhoz, vagy a kincstárhoz kerültek. A szántók és szőlők eladásából befolyt összeget az Oktatási Alapba utalták. Blanár Ödön beszámol arról, hogy 1774-ben az ungvári jezsuita kollégium összes ingó vagyona árverésre került. Ekkor 130 hordó tokai bort adtak el hordónként 4 aranyért.⁴¹

³⁸ Nagy 2014: 246.

³⁹ Nagy 2014: 245.

⁴⁰ Blanár 1913: 69.

⁴¹ Blanár 1913: 69.

Következtetések

Loyolai Ignác elképzelése szerint a Jézus Társaságnak az volt az elsődleges feladata, hogy megakadályozza az eretnek/protestáns eszmék terjedését Európában. Valóban, a jezsuiták gyorsan és ami még fontosabb, hatékonyan csatlakoztak az ellenreformációs mozgalomhoz. A jezsuiták missziós tevékenységének fontos eszköze volt az oktatás. A világi hatóságok, különösen magyar területen (elsősorban az Erdélyi Fejedelemségben, ahol a protestánsok domináltak) tartottak a jezsuiták befolyásának növekedésétől, és különféle intézkedéseket hoztak a vallási szervezet „ellenőrzésére”. Így Bocskai István mozgalma után az országgyűlés megtiltotta a jezsuitáknak, hogy ingatlant, elsősorban földet birtokoljanak. Ezután a katolikus főurak alapítványokat hoznak létre a jezsuita kolostorok, missziós központok és kollégiumok támogatására. Idővel ez a tilalom elveszítette erejét, és a jezsuita rendházak bizonyos értelemben földbirtokosokká váltak. A közel két évszázados magyarországi jelenléte alatt a Jézus Társaság jelentős vagyont halmozott fel. Ennek a vagyonnak a sorsa a Jézus Társaság 1773-as felszámolása után került napirendre. Mária Terézia nem volt hajlandó eleget tenni a pápa azon kívánságának, hogy a jezsuiták minden vagyonát az Apostoli Szentszékre ruházza át. Elhatározták, hogy a Jézus Társaság Osztrák Birodalom területén található vagyonát átadják az Oktatási Alapnak.

Az ungvári jezsuita kollégium ingó vagyonát és ingatlanainak egy részét árverésen értékesítették, a bevételt az Oktatási Alapba utalták át. Az épületek egy részét és több telket az uralkodónő a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyének adományozott.

Az ungvári jezsuita kollégium szellemi öröksége azonban nem tűnt el nyomtalanul. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lett a szellemi hagyományok folytatója, az oktatás terén pedig az Ungvári Királyi Gimnázium vette át a stafétabotot. A püspöki rezidencia áthelyezése Ungvárra pedig kedvező lendületet adott a város fejlődésének.

FORRÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)
A Magyar kancelláriai levéltár - A szekció (1414–2000)
Libri regii (1527–1867) (57)
Magyar kincstári levéltárak - E szekció (1000–1919)
Egyházi szervek és jogutódaik iratai (E)
Acta Jesuitica (16. sz.–18. sz.) (152)

- Urbaria et conscriptiones (1527–1864) (156)
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)
- Ungvármegye főispánjának iratai, 1443–1919 (F 4.)
- Beregvármegye főispánjának iratai, 1342–1919 (F 10.)
- A munkácsi görögkatolikus püspökség iratai, 1646–1946 (F 151.)
- Jézus Társaság Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest (JTMRL)
- Historia Collegii Homonna-Ungvariensis Societatis Iesu (D.38.)
- Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyv- és Kézirattár, Budapest (ELTE EKK)
- Egyháztörténelem, Szerzetek (AB)
- Weiser Fridericus 1882: *Litterae authenticae exhibentes originem scholarum Hungariae. I. Coloczae.*
1608. VIII. tc. *A jezsuita atyákról.* 1608: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=60800008.TV&searchUrl=%2Fezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1608> – Utolsó letöltés: 2025. június 20.
- Clemente XIV. 1773: *Breve Dominus ac Redemptor* (21 luglio 1773). <https://www.vatican.va/content/clemens-xiv/it/documents/breve-dominus-ac-redemptor-21-luglio-1773.html> – Utolsó letöltés: június 20.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bangert, William V. 2002: *A jezsuiták története.* Osiris: JTMR, Budapest.
- Barna Mihály 1883: Az ungvári királyi katolikus főgimnázium története. In: Szieber Ede (szerk.): *Az Ungvári királyi katolikus Főgimnázium Értesítője az 1882–1883. tanévről.* Ungvár, 3–66.
- Blanár Ödön 1913: *Az ungvári királyi katolikus főgimnázium háromszázados története. 1613 – 1913.* Ungmegyei könyvnyomda, Ungvár.
- Bujdosó István 2011a: Az ungvári gimnázium története. *Együtt* (13.) 3. 70–81.
- Bujdosó István 2011b: Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig). *Acta Academiae Beregsasiensis* (10.) 1. 101–112.
- Chymynec', Vasyľ' Vasyľ'ovyč – Basarab, Mychajlo Mychajlovyč 2013: *Istoriija Užhorods'koj himnazii: 1613–2013.* Vydavnytvo „Karpaty”, Užhorod.
- Doby Antal 1898a: A homonnai Drugeth-gimnáziumról. *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez* (4.) 9. 319–321.
- Doby Antal 1898b: A homonnai Drugeth-gimnáziumról. *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez* (4.) 11. 354–356.
- Dudás Gyula 1909: A homonnai Drugeth-kollégium. *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez* (14.) 1–3, 3–33.

- Fedinec Csilla 1996: Az ungvári gimnázium évszázadai. *KALENDÁRIUM* 34–35.
- Ferkov, Okszána 2014: До питання про заснування єзуїтської колегії в Гуменному.
- Ferkov, Okszána 2019: МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ (ТОВАРИСТВО ІСУСА) У ВОЛОДІННЯХ ОКАТОЛИЧЕНИХ АРИСТОКРАТІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ У XVII СТ. *NAUKOVIJ VISNIK UZHGORODSKOGO UNIVERSITETU SERIJA ISTORIA* (40.) 1. 173–185.
- Gyenis András S. J. 1941: Régi jezsuita rendházak, Vác.
- Hermann Egyed 1973: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 1.) Aurora Könyvek, München.
- Meszlényi Antal 1936: II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták. *Regnum. Egyháztörténet Évkönyv* (1.) 1. 265–267.
- Molnár Antal – Lukács László 2009: A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619). In: Molnár Antal (szerk.): *Lehetetlen küldetés? jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században.* (TDI könyvek 8.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 95–146.
- Nagy Kornél 2014: A jezsuita rendházak tokaj-hegyaljai szőlőbirtoklása a 17. század végén. In: Szabó Irén (szerk.): *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon: művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából, Sárospatak, 2013. október 3-4.* Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak, 240–260.
- R. Várkonyi Ágnes 2007: „Ha Indiáig bujdosnak is, visszahozzuk őket”. II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták néhány kérdéséhez. In: Jankovics József (szerk.): *„Nem súlyed az emberiség!”...: Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára.* MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1462–1475.
- Szarka Anna 1994: *Az ungvári jezsuita kollégium és a munkácsi püspökség könyvgyűjtemény.* Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Tamási Zsolt 2009: II. Rákóczi Ferenc vallásossága. *Keresztény szó* (20.) 3.
- Ферков Оксана 2019: Гуменянсько-ужгородський єзуїтський колегіум: від заснування до ліквідації Товариства Ісуса (1613–1773). In: Marinčák Šimon – Rábik Vladimír (szerk.): *Natio erudita: Školstvo v konfesionalnom prostredí na Slovensku v minulosti.* (Orientalia et Occidentalia 24.) Trnavskej univerzity, Košice, 121–139.
- Химинець В. В. – Стрічик П. П. – Качур Б. М. – Талапканич М. І. 2009: *Освіта Закарпаття.* Карпати, Ужгород.

